

Марценюк

Пантелій Іванович

Над Бугом-рікою

частина перша

Вінниця

2004 рік

ББК 84 Укр6

М49

Передмова: Марценюк В.П.

Марценюк П.І

М49 Над Бугом-рікою: Історико-біографічна повість. Під редакцією В.П.Марценюка. - Вінниця.: О.Власюк, 2004. – 88 с

ББК 84 Укр6

ISBN 966-8413-50-4

© В.Марценюк

Епіграф до книги:

**«Над Бугом-рікою
Росли ми з тобою**

.....
**Над Бугом прийшлося
помирати»**

З пісні О.Клименко

Передмова

Мій батько, Марценюк Пантелій Іванович прожив довге та насичене історичними подіями життя. Він народився дев'ятого серпня одна тисяча дев'ятсот чотирнадцятого року - року, коли розпочалася перша імперіалістична війна. Ще малою дитиною він пережив за подолом матері буремні події років революції, народження та падіння Української народної республіки, громадянської війни. В часи нової економічної політики та в роки колективізації він бачив як зміни на краще в економіці України, так і нещадну експлуатацію та розвал села більшовицькою владою.

Пережив голод тридцять третього року та чотири роки німецького полону у Велику Вітчизняну війну. Він був свідком як бездарного початку війни, так і триумфального її закінчення. Не минули батька і післявоєнна “війна без фронтів” на теренах західної України. Він помер двадцятого травня двохтисячного року, дочекавшись появи Української держави і, проживши достойне та чесне життя. Вічна йому пам'ять і хай земля буде йому пухом.

Марценюк Валерій Пантелеймонович

Зміст

Передмова

Частина перша: В Колюхівських тернах

1.1.	Моя родина.....	7
1.2.	Село Колюхів.....	10
1.3.	Революція.....	15
1.4.	Після революції.....	20
1.5.	Нова економічна політика.....	22
1.6.	Колективізація.....	29

Частина друга: В людях

2.1.	Роки великих сподівань.....	34
2.2.	Голод тридцять третього року.....	37
2.3.	Педагог.....	41
2.4.	Боротьба з ворогами народу.....	44
2.5.	Федір Марценюк.....	45
2.6.	Одруження.....	53

Частина третя: Війна

3.1.	Перед війною.....	56
3.2.	Війна.....	62
3.3.	Полон.....	67
3.4.	Табір смерті.....	72
3.5.	Полонені раби.....	77
3.6.	Втеча з полону.....	80
3.7.	Фронтіві будні.....	83

Частина четверта: На Західній Україні

4.1.	Після демобілізації.....	88
4.2.	Друга сім'я.....	91
4.3.	Війна без фронтів.....	96
4.4.	До рідної оселі.....	100

Частина п'ята: На Тиврівщині

5.1	У рідній домівці.....	103
5.2	Смерть матері.....	107

5.3	Колюхівські будні.....	111
------------	-------------------------------	------------

Частина шоста: На віку, як на довгій ниві

6.1	Знову на Західній Україні.....	116
6.2	Повернення блудного сина.....	120
6.3	В нову оселю.....	124

Частина сьома: Історія сім'ї Табачнюків

7.1	Родовід Марії.....	128
7.2	Пожар.....	132
7.3	Тюрми Пилипа Табачнюка.....	141
7.4	Перед війною.....	145
7.5	Анатолій Табачнюк.....	148
7.6	Після війни.....	152

Післямова

Частина перша: В Колюхівських тернах

1.1. Моя родина

Народився я в селі Колюхів, що знаходиться в Тиврівському районі Вінницької області. Батьки мої, як і інші предки, були корінними жителями цього села. Ні батькових, ні материних батьків я не пам'ятаю, бо народився вже після того, як майже всі вони померли (окрім діда Павла). Знаю тільки, що в молодості вони були кріпаками, а потім, після реформи одна тисяча вісімсот шістдесят першого року, отримали свої невеликі наділи землі та хазяйнували на них. Сім'ї у них були великими, то ж доводилось проживати в біді та нестатках.

Мій батько Іван Павлович Марценюк, народився в 1870 році у селянській сім'ї колишніх кріпаків села Колюхів. В сім'ї було троє хлопців - Григорій (звали його по народному Ригорко), Прокіп, Іван та дві сестри. Сім'я була малоземельною, а тому, щоб вижити, доводилося повсякденно та тяжко працювати в маєтку місцевого пана Врублевського. Змалку батько пас панські свині, а коли трохи підріс - корови, потім працював погоничем коней у полі при оранці. Плата за цю важку селянську працю була вкрай мізерною. Поміщик Врублевський був малопомісним, а тому старався вижати із селян усе можливе й неможливе. Він був недоброю людиною й експлуатував селян нещадно. Дід Павло не завжди підкорявся забаганкам поміщика, тому той посприям, щоб його сина Івана призвали до війська. На той час моєму батьку було 23 роки.

Так батько в одна тисяча вісімсот дев'яносто третьому році попав на службу в царську армію. Служба його проходила в різних місцях Росії. Найдовше довелося служити на Кавказі, зокрема, в Азербайджані та Грузії. Неписьменному селянину було важко на цій службі, проте доля дала йому там можливість навчитись читати, писати та рахувати. Одночасно із селянами службу проходили й освічені міщани, які допомогли отримати цю початкову освіту. В подальшому батько самотужки продовжував навчання, звичайно, виходячи зі своєї можливості узгоджувати цю освіту з важким селянським життям. Повернувся він з армії після п'яти років служби й у 28 років одружився із сімнадцятирічною місцевою жителькою Олександрою (Филимонівною), теж із багатодітної сім'ї. У них народилося восьмеро дітей, проте вижили та стали дорослими тільки п'ятеро, три сестри - Лисовета (1900 року народження), Лариса (1904 року), Віра (1908 року), брат Федір (18 квітня 1910 року) та я - наймолодший.

Народила мене мати під час жнив на снопах дев'ятого серпня одна тисяча дев'ятсот чотирнадцятого року. В той час імена новонародженим давали священники і оскільки дев'яте серпня - це день святого Пантелеймона, то й ім'я дав мені піп відповідне. Батько був дуже незадоволений таким іменем і навіть побився з цього приводу з попом. За розповідями сестер та матері знаю, що мій батько не дуже зрадів моєму народженню. Сім'я була багатодітна, батько був уже не молодий, мав сорок чотири роки і йому, та й іншим, було не до немовляти. На початку свого життя майже ніхто за мною не доглядав, я самотньо лежав у люльці під нападом мух. Люлька стояла у дворі недалеко від загорожі для худоби та свиней і тому мухи прямо роїлись наді мною.

Проте в рік мого народження вмерли за один тиждень троє старших дітей (Яків, Анастасія та Тодось), захворівши на дифтерію. Спочатку захворів Яків, який уже на той час навчався в гімназії у місті Немирів. Потім, заразившись від нього, захворіла Анастасія, а затим шестирічний Феодосій (Тодось). Після цього за мій догляд узялись більш ретельно.

Час був дуже важкий і, щоб вижити, моїм батькам та старшим дітям доводилось наполегливо працювати. Дівчатам навчатись майже не доводилось. Їх після одного-двох класів сільської школи віддавали в науку до кравчинь. Таку науку пройшли сестри Лисовета та Анастасія, які змогли після неї самостійно шити жіночий одяг. А від них навчилися цьому ремеслу Віра та Лариса. Отож у літній час вони займались роботами в полі та по господарству, а взимку шили різноманітний одяг. Одяг виготовляли як з фабричного полотна, так і з домашнього. Для виготовлення одягу повсякденного вжитку пряли пряжу, із якої у подальшому виготовляли домоткане полотно.

Після мого народження мати часто хворіла. Незважаючи на це їй разом із батьком постійно доводилось турбуватись про нас дітей, щоб ми були завжди нагодовані та зодягнуті. Мати так і залишилась неписьменною, проте за чуйність та турботу про нас ми завжди любили її і шанували.

1.2. Село Колюхів

Наше село знаходиться на відстані приблизно з півтора кілометра від річки Південний Буг. В цю річку впадає малесенька річечка по обох берегах початку якої і розкинулось село Колюхів. Річечка розпочинається в центрі села з невеличкого джерела. По шляху протікання річечки в напрямі до Бугу в селі побудовано греблі внаслідок чого утворилось цілий ряд ставків. На

сьогоднішній день таких ставків можна нарахувати вже шість, хоча на початку двадцятого століття їх було тільки три.

Назва нашого села “Колюхів”, судячи по всьому, походить від слова “колюхи”. Так від села до річки Південний Буг іде дорога, біля якої, ще за моєї пам’яті, росли густі зарості дикого глоду всипаного колюхами до такої степені, що продертись через нього було майже неможливо. З часом ці зарості потроху почали зникати і в наш час уже важко знайти навіть їхні сліди. Через річку, у її найвужчій частині, була налагоджена переправа у напрямі сусіднього села Никифорівці за допомогою порому. Уже десь у восьмидесяті роки її замінили на понтонний міст. У цьому місці є досить глибоке озеро-стариця, яке з’єднується невеликою протокою з річкою. Вода в озері була така прозора, що місцями можна побачити дно.

Через поромну переправу селяни їздили у напрямі міста Немирів та до центра повіту містечка Брацлав. Для того щоб не доводилось довго чекати на переправі там знаходився постійний поромник. Оплату за свою працю він отримував від людей, яких переправляв через річку. На пагорбі був викопаний земляний курінь, у якому обладнали пічку. І це дозволяло поромнику знаходитись на переправі в холодні осінні та весняні місяці. Зимою річка перемерзала і через неї їздили саньми та ходили пішки. Курінь і переправа знаходились недалеко від невеликої річечки, однієї з багатьох невеликих та безіменних приток Південного Бугу.

Паром приводився в рух поромником та людьми, які переправлялись через річку. Для цього на металевий трос, що закріплювався на стовпах на протилежних берегах ріки і проходив через стовпи на одній зі сторін порому, надівався спеціальний привід. Цей привід був у вигляді дерев’яної рукоятки з отвором, через який проходив трос. Привід легко пересувався по тросу при перпендикулярному положенні до нього. Коли привід завертали під кутом до троса, то його зчеплення з тросом ставало настільки жорстким, що можна було тягнути паром по воді у потрібному напрямку. Паром мав вигляд великого дерев’яного квадратного корита. Розміри його сторін досягали десяти метрів, що дозволяло перевозити не тільки людей, але й худобу, вози, а з часом навіть і автомобілі.

На окраїні села зі сторони, що вела до річки знаходилась садиба професора Миколи Попова. Будинок професора стояв на в’їзді до садиби, яка навкруги була обсаджена дубами, опоясана ровом та огорожена колючим дротом. Садиба була гарно впорядкована і займала площу десь біля десяти гектарів. Половина цієї площі була засаджена садом, а друга

половина використовувалась під городину. Професор працював в Одесі в одній клініці з відомим хірургом Філатовим. Він практично в садибі не проживав і приїжджав тільки на відпочинок. Коли усе ж знаходився у садибі, то на прохання жителів села, як його не умовляли, до хворих не ходив. Ходили його жінка, яка майже постійно жила в садибі, а також економка Антоніна Вертальська. Вони, як вміли, лікували сельчан, отримуючи за свої послуги вдячність продуктами. Перед самою революцією в кінці садиби був зведений новий двохповерховий будинок. До нового будинку від старого зі сторони села була прокладена дорога обсаджена з обох сторін липами. Після революції цей будинок розвалили й розтягли на будматеріали.

Майже в центрі села знаходився будинок місцевого поміщика Врублевського. Він стояв на пагорбі біля ставка. Будинок цей був невеликим одноповерховим, побудованим з цегли. Перед будинком росла стара сосна метрів зо тридцять висотою та метрів чотири в обхваті. Під час революції поміщик із села зник, а от його будинок і до цього часу знаходиться на своєму місці і в ньому розміщується сільська восьмирічна школа. Сосну ту з часом зрізали.

На протилежній до Бугу стороні села знаходиться кладовище. Перед кладовищем на досить великому майдані стоїть дерев'яна церква, в якій місцевий люд як розпочинав свою мандрівку в життя обрядом хрещення, так і закінчував її по шляху на погост.

Село належало до Брацлавського повіту і до революції та довгий час після неї славилось вирощуванням тютюну. Тютюн - теплолюбива культура, тому садили його весною розсадою, яку отримували з парників. Садили розсаду тютюну рядами на відстані до півметра у міжряддях та до двадцяти сантиметрів у ряду. Висота рослин була більшою двох метрів. Листя на рослинах виростало розкішне, фікусоподібне, у декілька рядів. Його зривали, розвішували селянками на сонці та сушили. Потім висушене листя складали в папушки і різали. Тютюн у селян часто оптом закупляли євреї, які держали тютюнові фабрики. До революції за тютюн платили золотими карбованцями. Ці карбованці селяни потроху ховали на чорний день, як універсальну валюту. Пам'ятаю, один раз батько при мені витягав із схованки такі монети, проте куди вони поділись після його смерті невідомо, хоча здогади з цього приводу були.

1.3. Революція

Початок війни в 1914 році я, звичайно, не пам'ятаю – був немовлям, проте деякі моменти з революції 1917 –1920 років інколи постають у пам'яті. Наше село часто переходило з рук у руки різних ворогуючих частин та загонів. То його займали петлюрівці, то з'являлися частини Червоної армії, то хазяйнували хлопці із загону місцевого отамана Артема. Між ними періодично виникали сутички та бої. Переможці забирали в селян продовольство, інколи одягу, худобу й реманент (вози, упряж і інше).

Отаман Артем Онищук був родом із сусіднього села Соколинці. Там у нього проживала сестра Софія, а друга сестра – Тетяна жила в нашому селі Колюхів. До революції вона служила прислугою у професора Миколи Попова. Коли професор під час революції подався у Францію, Тетяна повернулася додому і вийшла заміж за Івана Кулібабчука. Тетяна та Іван Кулібабчуки були батьками Костянтина Кулібабчука першого чоловіка моєї двоюрідної сестри Анастасії Григорівни (дочка батькового брата Ригорка).

До революції Артем Онищук працював сільським учителем. Під час подій 1917 –1921 років він брав участь в організації та діях загонів місцевих отаманів Волинця, Солтиса, Гальчевського, Лиха. Потім якийсь час він порвав з ними і разом із більшовиками займався ліквідацією загонів деяких із цих отаманів. Проте введення продрозверстки викликало у нього великий спротив більшовицькій владі і він організував із селян свій повстанський загін, який діяв на теренах Тиврівщини, Летичева, Кам'янця-Подільського. Виступав за те, щоб надати селянам більше прав та за відміну продрозверстки. В загоні повстанців під командою Артема в окремі періоди було до семисот вояків та легка артилерія і вони доставляли багато неприємностей радянській владі.

Про ставлення радянської влади до повстанців свідчить хоча б така витримка зі “Звернення Подільського губернського виконавчого комітету Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів до селян Поділля про сплату продовольчого податку” від 21 липня 1921 року.

- “..... Ще одне слово до вас трудові селяни. У Радянської влади ще немало потайних ворогів. Вони приходять до вас, ці ненависники трудової влади, ці вовки в овечих шкурах народолобства, вони зводять наклеп на вашу владу, вони ганьблять її. Наймити поміщиків і фабрикантів, агенти Петлюри, польського холопа, що продається попам за їх прокляте золото, кажуть вам не платити податку, тому що податок є та сама продрозверстка. Не вірте їм, це найзліші вороги ваші, вони збивають вас із правдивого шляху, вони вносять смуту у ваше трудове життя.

Навіть темні, обплутані Петлюрою бандити з дня на день починають розуміти, що Радянська влада – влада працюючих мас. Вони виходять гуртами з лісів і звіриних логовищ і, прощені народною владою, мирно вертаються до чесної праці. Здався Мордалевич, Грозний, Лисиця, здався Онищук, здаються й інші.”

За розпорядженням Харківського уряду Артем та його загін були ліквідовані Подільською ЧК у грудні одна тисяча дев'ятсот двадцять першого року. Сам Артем піддався на оманливі пропозиції начальника інформвідділу Вінницької ЧК Ельзи Грундман, яку він знав із часів ліквідації отаманів. Він поїхав у Вінницю на переговори з начальником Подільської ЧК Леоніда Заковського і звідти не повернувся. В цей же час на Вінниччині подібними методами були ліквідовані загони й інших отаманів.

Коли набігала чергова влада, то сестри ховались у хату, а ми вдвох із братом Федором бігали за матір'ю, яка намагалась не допустити пограбувань. Пам'ятаю якось забирали з клуні сіно припасене для коня та корови. Мати плакала та прохала солдата залишити щось і для нашої худоби, а той, щоб відчепитись, замахувався на неї шаблюкою.

В цей час безневинно загинули деякі з наших односельців. Таким прикладом була трагедія сім'ї Кириченків. В сім'ї було п'ятеро синів. Два старші сини служили в армії, під час війни чотирнадцятого року попали в полон та після закінчення війни zostались проживати у Франції. Один навіть там оженився і водночас приїхав у Колюхів із жінкою-француженкою на постійне місце проживання. Однак жінка не змогла вивчити нашу мову, то вони знову повернулись назад у Францію. Другий син теж жив у Франції по паспорту іноземного робітника. Третій син Антон під час революції навчався у Немирівській гімназії і на канікули приїжджав у село до батька. Сім'я була не з бідних, бо йому навіть купили велосипед, що у ті часи вважалось розкішшю. Катаючись на цьому велосипеді, він разом із товаришем під'їхав до будинку поміщика Врублевського. На той час там була розквартирована якась частина армії головного отамана директорії Симона Петлюри. У цьому ж будинку утримували полонених червоноармійців. Антон ходив собі із велосипедом у гімназичній шинелі біля будинку поміщика і мало чим відрізнявся від петлюрівських служивих.

Коли після канікулів він повернувся у Немирів до навчання у гімназії, на цей час там уже порядкували червоні. Якось по дорозі із гімназії на свою квартиру Антону попався назустріч червоноармієць, якому вдалося втекти з під арешту у Колюхові. Той його впізнав і Антона заарештували, як

пособника петлюрівців та посадили у тюрму. Коли про цей арешт дізнався батько Антона, він кинувся в Немирів виручати сина, пробував усе пояснити, проте посадили і його. Потім у вирі революційних подій, коли місто переходило з рук у руки, їх обох розстріляли.

Четвертий син, Василь Кириченко, залишився у селі і певний час був там навіть головою сільськороди. Однак на початку встановлення культу Сталіна, він передбачаючи, що його теж можуть заарештувати, згадавши батька та брата Антона, розстріляних за пособництво петлюрівським військам, переїхав у Донбас. Звідти він пішов в армію, воював та закінчив війну полковником. Жив у Москві. У Колюхові у нього zostалися дві дочки. Одна з них була одружена з Петром Ткачуком, який після війни довгий час був головою сільської ради.

Наймолодший брат Антона, Павло Кириченко, був першим чоловіком моєї сестри Віри. Проте у тридцять четвертому році, напевно, знову ж таки через свого брата та батька, був заарештований та висланий у Сибір. Звідти він писав сестрі, щоб та приїхала до нього. Віра таки зібралась й доїхала до Москви, однак там захворіла на тиф і повернулася додому. Після неї тифом відхворів я, мати, батько, а також брат батька Ригорко та його жінка.

1.4. Після революції

У двадцятому році вийшла заміж за односельця Ребрика Григорія найстарша сестра Лисовета і в подальшому жила своєю сім'єю. Імперіалістична та громадянська війна спустошили не тільки наші міста, але й села. З цих війн не повернулись багато чоловіків, залишились вдовами жінки та сиротами діти. Відчувалась, особливо у двадцять першому році, нестача найнеобхідніших для життя речей – одягу, взуття, мила, солі, сірників та іншого. Люди шукали замісних способів, як то – білизну виварювали, посипаючи її пічним попелом, замість праски використовували, так звану, магільницю (грубу палку, навколо якої обертали білизну).

Для того щоб вижити й задовольнити побутові потреби на продаж вирощувались не тільки продовольчі культури, але й технічні культури як, то конопля та тютюн. Конопля використовувалась селянами для виготовлення домотканого полотна. Літом та восени з коноплі виготовляли волокно, а зимою з нього пряли пряжу та ткали полотно. З домотканого полотна шили сорочки, рушники, покривала на ліжко та стіл, мішки та інше.

Пам'ятаю, як моя мати після денних робіт по господарству та на кухні, до пізньої ночі пряла пряжу для полотна. Інколи просипаючись серед ночі, я

чув шум прядки і бачив, як при тьмяному світлі керосинової лампи матуся пряде й наспівує, щоб не заснути, свою любиму пісеньку.

З настанням весни всі готувались до посіву й обробітку землі, закладали парники для вирощування розсади тютюну та капусти. Парники закладались з використанням кінського гною, для чого викопувалась прямокутна яма глибиною до одного метра. На низ цієї ями накладался шар гною до шестидесяти сантиметрів. На гній насипали удобрену землю, в яку в подальшому сіяли насіння. Парники накривали рамами із склом. Розсаду тютюну потрібно було вигнати до настання теплих травневих днів, коли завершувались нічні заморозки. Цю розсаду висаджували в ґрунт після посіву зернових культур та посадки картоплі. Тютюн садили на площі до півгектара. Ця культура, хоч досить трудомістка і вимагала догляду на протязі всього літа, давала основний грошовий прибуток для сім'ї. Із зернових культур сіяли на парах пшеницю та жито. На менших площах сіяли також гречку, просо, овес, кормові буряки, садили картоплю. На заплавних ділянках біля річки Буг садили капусту, сіяли коноплі, буряки.

З малих літ любив із батьком їхати на весняну оранку, особливо біля річки. Там милувався природою – заростями татарського зілля, розлогими вербами вздовж берегів, чистою прозорою водою та безліччю маленьких рибок, що сновигали в ній. На цих заплавних ділянках, які весняними повеннями затоплювало водою, садили капусту та сіяли буряк. Пам'ятаю один випадок, коли всі дорослі підгортали капусту, а мені малому батько доручив душити гусінь (хімії ж ще не було), уважно переглядаючи кожен кущ. Мені ж не дуже хотілося боротися з гусеницями, було значно цікавіше побігати понад річкою, полюбуватися розкішними заростями рогози та вербами. Через це я недбало виконав своє завдання, залишивши на капусті багато шкідників, за що й отримав від батька добрячу науку різкою по штанях.

Капуста на цьому полі біля річки (його називали пологом) родила дорідна. Частина її ми засолювали у великій бочці на зиму, частину залишали свіжою в качанах, а частину відвозили на базар на продаж.

1.5. Нова економічна політика

Тільки у двадцять третьому – двадцять четвертому роках із запровадженням НЕПу ринок продовольчих та побутових товарів потихеньку став наповнюватися. Часто, коли батько їхав із капустою на продаж до Немирова, він брав мене із собою. Я цьому був дуже радий. Було

цікаво їхати на возі через поля, поромну переправу через Буг, інші села. На ринок збиралося багато люду на своїх возах запряжених кіньми. Чого тільки не привозили на продаж. Здавалось, що тут можна було купити все, що тільки вирощувалось та вироблялося в селах та містах. Після продажу капусти батько робив покупки, ми обідали та повертались додому.

Літній період для жителів нашого села був насичений турботами про майбутній урожай. Найбільш напруженими були жнива, коли потрібно було вчасно та без втрат зібрати хліб. До жнив ретельно готувались. У кузні готували серпи, коси, ремонтували вози, жатки та інший реманент. На поле виїжджали ще до сходу сонця, щоб збирати збіжжя коли є волога й зерно не осипається. Снопи в'язали виключно вночі, коли з'являлася роса. Виїжджаючи в поле, брали із собою і малих дітей. Якщо в кого були немовлята, то колиски з ними вішали під возом, чи в тіні за полукіпками зі снопів.

Мені, як найменшому у сім'ї, випадало носити воду з криничок, які були у видолінках на полях. Інколи старші доручали дивитись за кіньми, також допомагав складати снопи. Опівдні, коли сонце піднімалось над обрієм і ставало нестерпно пригрівати, сім'я сідала в тіні біля воза полуднувати. Попоївши трохи, перепочивали і, коли сонце опускалось нижче, знову бралися за роботу.

Ярі культури косили на широкі покоси. Коли ці покоси просихали, їх в'язали в снопи. Старались зібрати збіжжя якомога швидше, щоб не завадила погана погода. Адже всім було відомо, що добрий урожай не той, що в полі, а той, що у коморі.

Після жнив отримане зерно розподіляли, частина його йшла на насіннєвий запас, частину виділяли для годівлі тварин та птиці, а частину мололи для випічки хліба. Щоб змолоти зерно батько інколи їздив до млина у велике село Сутиски, яке знаходилось на відстані десяти кілометрів від Тиврова. Їхати доводилось спочатку через село Дзвонику, до якого від Колюхова було шість кілометрів. В цьому селі раніше був маєток, досить відомого на Поділлі, поміщика Ярошинського. Він мав землі в декількох навколишніх селах, був досить багатий, порівняно з іншими поміщиками, і жив на широку ногу. До самого початку революційних подій Ярошинський їздив по своїх маєтках не на конях, як інші, а на іноземному автомобілі для чого проклав від Дзвоники до Тиврова бруковану дорогу довжиною більше шести кілометрів. Щоб потрапити до будинку поміщика потрібно було опуститись у глибокий яр із містком через невеличку річечку, а потім

піднявшись повернути наліво. Будинок вражав своєю величиною, порівняно з незавидними хатинами селян та був критий черепицею. Після революції будинок поміщика перетворили на сільський будинок культури.

З другої сторони дороги на Тиврів стояли господарські будівлі та склади. Ще до цього часу ці будівлі вражають своєю надійністю та монолітністю. Побудовані на кам'яному фундаменті на схилі крутого яру, що розрізає село навпіл, вони добре збереглися і до наших часів. Ці господарські будівлі з часом передали місцевому колгоспу.

На в'їзді до Тиврова ми теж спочатку опускалися в досить великий яр, проїжджали через невеликий місток через річку, а потім також піднімалися на гору. Містечко Тиврів стоїть на горах та ярах, що з обох сторін опоясують річку Буг, і напевно від цього отримав свою назву Ти-в-рів.

На самій річці перед мостом у роки НЕПу побудували невелику електростанцію. Її гребля розподіляла плесо річки на дві частини і направляла меншу його частину на турбіни електростанції. Млин у Сутисках був досить старим і стояв на горі, що височіла над Бугом. Жорна млина крутились довгим приводом від водяної турбіни. Млин стояв на горі, а водяна турбіна внизу на річці і від її приводу до приводу жорна млина йшла металева линва завтовшки більше п'яти сантиметрів у діаметрі. Мене завжди вражала довжина цього приводу та мальовничий вигляд старого млина.

Після осені приходила зима. В зимовий час короткі дні та довгі вечора минали за пряжею, тканням полотна, пакуванням тютюну для продажу та клопотами по догляду за господарством - коровами, кіньми, свиньми. Більше роботи, звичайно, припадало старшому від мене на чотири роки брату Федору. Взимку батько наймався вивозити кіньми цукровий буряк на завод у селищі Гнівани та на інші роботи.

Наближалось Різдво та Новий рік. Пригадую святкування Різдва та Нового року в кругу нашої сім'ї. До цих свят батьки готувались заздалегідь, за всіма традиціями глибинного українського села. До батьків сходилась вся сім'я – приходила сестра Лисовета з чоловіком та дітьми, родичі зі сторони батька та матері. Це для всіх були дуже радісні та святкові дні, дні спогадів подій року, що пройшов, дні розбудови надій на наступний рік, який принесе добробут і збагачення сім'ї у матеріальному та духовному планах.

В ці дні відбувалась божественна відправа в церкві. Хоча після революції влада не дуже вітала церковні традиції, проте, особливо на Різдво, все село збиралось на божу службу, уважно слухали проповіді

священника й переспіви півчих. Від цих небесних звуків, від сизуватого диму ладану, що стелився по усій церкві, розходячись серед людей, що стояли на колінах ставало гарно й легко на душі.

Ми, діти, використовували вечір перед Різдвом Христовим для того, щоб обійти усіх близьких родичів, розважитись та напосівати усякої смакоти і трохи грошей. Ми збирались у ватаги надягали одяжу та маски різних тварин, наприклад, кози, вовка, Коція Безсмертного і йшли по селу посівати, співаючи пісень і колядки. В руках несли прикрашене цяцьками, стрічками та дзвіночкам дерево, так звану коляду. Село було не дуже велике і за годину – півтори ми обходили усіх родичів та інших знайомих, запосівавши їхні ганки та вхідні приміщення пшеничним зерном. Аж до ранку по селу лунали розмови, пісні, вигуки, сміх – село гуляло.

Різдвяні свята переходили у Водохреще. Для цього на одному зі ставків вирізали з льоду бруски і складали з них хреста, обливали той хрест водою. Коли мороз міцно міцно з'єднував бруски між собою їх фарбували настоянкою з червоного буряка й хрест набирав святкового вигляду. Потім освячували воду в ополонці і відбувалась чергова відправа. Після освяти кожен набирав з ополонки в посудину воду і приносив її додому. На закінчення свят мисливці розстрілювали коляду з рушниць.

Отримавши, в період НЕПу, додаткові земельні наділи за рахунок земель поміщиків та полегшення, внаслідок відміни продрозверстки, селяни трудилися на цій землі, не покладаючи рук. З'явився достаток продуктів і товарів першої необхідності. Батьки вже мали змогу купляти нам одяг, взуття та інші речі. Кошти для покупок отримували, в основному, за рахунок вирощування та реалізації тютюну.

Деякі сім'ї у нашому селі мали набагато більше землі, порівняно з нашою сім'єю. Розміри наділів досягали шести - десяти гектарів. Проте не у всіх них був достаток, що пояснювалось недбалим ставленням до обробітку землі. Вони збирали низькі врожаї і з часом їх стали відносити до бідняків. На жаль, влада шанувала таких "бідних" людей та їх захищала.

В більшості сімей таких "бідняків" зранку до вечора панувало п'янство, неробство та розбазарювання. Унаслідок цього на весну вони залишались без насіння та продуктів і віддавали землю для обробітку іншим наспіл. В подальшому колективізація, на жаль, була орієнтована саме на таких "бідняків", а по відношенню до заможних селян проводилась політика переслідування

1.6. Колективізація

Практично політика колективізації у нашому селі розпочалась у двадцять восьмому році, коли розпочали організовувати колгосп. Селянам було важко розставатись з набутими потом та кров'ю землею, реманентом для її обробітку, кіньми. Це позбавляло селян особистого джерела добробуту. Така політика породжувала несправедливість та потяг до перерозподілу суспільно виробленого продукту. У деяких, особливо вчорашніх "бідняків" виникало бажання поменше працювати, але побільше отримати. Породжувались підлабузництво, пияцтво, бажання потрапити до лав керівної партії, що давало можливість отримання керівних постів та гарантій подальшого неробства.

На цей час сестра Лариса теж вийшла заміж у сусіднє село Никифорівці за місцевого жителя Василенка Кирила. В них в подальшому народилося двоє дітей – син та дочка Раїса (син загинув на фронті під час Великої Вітчизняної війни, а дочка Раїса померла 23 червня 2003 році у віці сорока п'яти років). На господарстві працювали брат Федір та сестра Віра. Я ж в цей час до тридцятого року навчався в школі у містечку Тиврів.

Колгосп в нашому селі організувався на базі господарства професора Попова. В нього подало заяви тринадцять сімей. Першим із нашої сім'ї подав заяву в колгосп брат Федір. В колгосп він вступив один, а батьки певний час продовжували працювати у своєму господарстві.

Новоствореному колгоспу дали в кредит трактора "Фордзон" американського виробництва. Першим трактористом на цьому тракторі був наш далекий родич Марценюк Порфир Несторович. Добре пам'ятаю, з якою цікавістю зустрічали в селі появу Порфира на тракторі. Люди збігались подивитись на цю новину з усього села. Діти, випереджаючи одне одного, бігли попереду трактора, а за ним юрбою йшли дорослі. Той, хто був в хаті, виходив на дорогу та приєднувався до юрби.

Десь через рік, після появи трактора, Федір разом із Василем Кириченко (братом Антона) пішов на курси трактористів і в подальшому працював на цьому тракторі, обробляючи колгоспну землю. Інколи я виносив братові в поле обід і мав нагоду покататись на тому тракторі. Для мене це приносило небачене досі задоволення.

На початковому етапі колективізації бажаючих вступити в колгосп було небагато. Люди не дуже радо реагували на агітацію уповноважених райкомів та сільського активу. Щоб змусити подавати заяви про вступ до колгоспу вигадувались різноманітні заохочувальні заходи у вигляді

додаткових податків зерном та грішми. Коли перший раз не діяло, то накладали додаткові податки вдруге, втретє... А коли і це не допомагало – видворяли з оселі, розкривали дах з жерсті чи черепиці і конфісковували, або виселяли до Сибіру.

Я сам процесу виселення не бачив, але мені розповідали очевидці про те як виселяли одного з так званих "куркулів". Він попав до списку тих, що підлягають виселенню тільки за те, що мав добротну хату покриту металевою жерстю. На той час це вважалось досить великою розкішшю. Коли надійшло розпорядження про виселення до його хати прийшли сільські активісти, які почали заглядати по всіх кутках, залякувати сім'ю і врешті наказали всім забиратися геть із хати.

- Забирайтесь. Це хата вже не ваша! - гукали вони.

Жінка цього "куркуля" пручалась і зі своєї хати виходити не хотіла. Тоді її взяли під руки та вивели надвір. Вона кричала:

- Дайте нам бодай перезимувати! Куди ж нам подітись з малими дітьми та старими батьками? Діти, не виходьте з хати!

Діти вчепились руками в лави, кричали й відмовлялись виходити. Тоді міліціонери та активісти розпочали їх виносити надвір одне за одним, зразу дітей, потім і старих. Після цього всіх посадили на підводи, дозволивши взяти із собою тільки саме необхідне, і відправили в повітове містечко Брацлав для переселення в Сибір.

До Сибіру виселяли і тих селян, які були просто сильними хазяями, мали по вісім-десять гектарів землі та вдало її обробляли. Їх часто теж відносили до "куркулів". Будівлі, худобу, реманент та землю забирали до колгоспу, а сім'ї висилали. До таких вигнанців попали наші односельці Платон Ковальчук, Кирило Марценюк і деякі інші. Після проведеної такої наглядної агітації вступ до колгоспу став масовим.

Для проведення колективізації й контролю за її ходом до села періодично присилали уповноважених повітового (а потім районного) комітетів більшовицької партії. Вони ж давали вказівки відносно термінів посіву, обробітку й збирання урожаю. Серед уповноважених були й такі, що найменшого поняття в справі обробки землі не мали. Тому часто – густо, сіяли в непідготовлений, або не прогрітий весняний ґрунт і відповідно отримували низькі врожаї. До виконання функцій таких уповноважених залучали й актив села – завідуючого сільським клубом, голову сільської ради, медичних працівників, учителів, тощо. Вони повинні були проводити агітаційну роботу серед селян на користь колективного методу обробітку

землі та розподілу результатів. Проте така агітація була малоефективною внаслідок того, що оплата праці в колгоспі була мізерною. В той же час селяни мушили сплачувати податки натурою (м'ясо, молоко, яйця) із свого підсобного господарства.

Мої батьки вступили до колгоспу тільки в тридцятому році. На той час батькову було вже шістдесят. Вони віддали реманент, воза, коня. Я, закінчивши Тиврівську семилітню школу, теж розпочав працювати у колгоспі їздовим. Вивозив гній у поля, орав землю, сів. За кожен день роботи отримував від бригадира запис "1" у книжці колгоспника. Цю одиницю ми називали паличкою. Не пригадую, щоб за зароблені трудові "палички" я отримував гроші, чи щось інше. Коли закінчувались жнива і обмолочували хліб, то його майже весь із села вивозили і нічого було видавати на трудодні. Якщо щось і видавали, то це обмежувалось сотнею – другою грамів на трудодень. Таку колгоспну панщину я відбував до літа тридцять першого року.

Ознакомительный фрагмент книги.

Полная версия находится у автора, а также размещена на портале www.litres.ru